

Międzynarodowa konferencja „Rozproszone dziedzictwo dokumentacyjne – identyfikacja, dostępność, badania i popularyzacja”, Wilno 21–22 września 2021 r.

W dniach 21–22 września br. w Wilnie odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa poświęcona problematyce rozproszonego dziedzictwa dokumentacyjnego Litwy oraz krajów sąsiadujących. Wydarzenie zostało zorganizowane przez Urząd Naczelny Archiwisty Litwy, Uniwersytet Wileński oraz Bałtycką Radę Archiwów Audiowizualnych.

Celem konferencji było zaproszenie zarówno badaczy, jak i praktyków w sferze archiwalnej do dyskusji nad zagadnieniami rozproszonego w ośrodkach emigracyjnych dziedzictwa dokumentacyjnego, głównie związanego z historią i kulturą Litwy. Przedmiotem debaty były różne aspekty ochrony wymienionych źródeł historycznych, kwestie związane z ich rozpoznaniem, opracowaniem i udostępnianiem wszystkim zainteresowanym. Ważnym przedmiotem obrad była też problematyka dotycząca rewindykacji, czyli odzyskiwania oryginalnych dokumentów lub ich cyfrowych kopii. Referenci z ośrodków naukowych oraz instytucji pamięci z Litwy, Stanów Zjednoczonych i Polski dyskutowali o znaczeniu rozproszonego dziedzictwa dla rozwoju naukowego, kulturalnego i społecznego państwa i narodu litewskiego, jak też sytuacji poszczególnych ośrodków emigracyjnych i perspektywach ich działalności. Zagadnieniem poruszonym w trakcie wystąpień była też kwestia wymiany doświadczeń między różnymi typami instytucji pamięci, m.in. archiwami i placówkami muzealnymi, oraz dzielenie się wiedzą i doświadczeniami w zakresie zabezpieczania rozproszonych poza Litwą zbiorów historycznych.

Uczestnicy konferencji skupili się na następujących tematach badawczych:

- przyczyny i okoliczności destrukcji zbiorów archiwalnych;
- badania rozproszonego dziedzictwa dokumentacyjnego z punktu widzenia rozwoju państwa, tożsamości narodowej i pamięci historycznej;
- prawne aspekty zachowania, poszukiwania i wykorzystania rozproszonego dziedzictwa dokumentacyjnego;

- gromadzenie i zarządzanie informacjami na temat dziedzictwa dokumentalnego Litwy;
- dziedzictwo dokumentalne w emigracyjnych instytucjach litewskich – jego badanie i problemy związane z odzyskiwaniem materiałów archiwalnych;
- litewskie dziedzictwo dokumentalne w instytucjach zagranicznych – jego badanie, digitalizacja i upowszechnianie wiedzy o nim;
- współpraca międzyinstytucjonalna i międzynarodowa w zakresie identyfikacji i zachowania rozproszonego dziedzictwa emigracyjnego związanego z Litwą;
- dziedzictwo dokumentalne Litwy na portalach społecznościowych, rekonstrukcja zbiorów i upowszechnianie wiedzy o nich w środowisku wirtualnym;
- dziedzictwo audiowizualne w ośrodkach emigracyjnych – jego digitalizacja i potencjał dla badań naukowych.

Obrady plenarne rozpoczął wykład prof. Zigmantasa Kiaupy z Litewskiej Akademii Nauk, który poświęcił swoje wystąpienie kwestii przemieszczonych dóbr kultury litewskiej i działań podejmowanych w tym zakresie w okresie ruchu reformatorskiego Sąjūdis¹. Referent podkreślił, że – od XVIII stulecia poczynając – badania nad losami rozproszonych materiałów historycznych do dziejów Litwy prowadziły wyłącznie osoby prywatne. Dopiero reaktywowane w 1988 r. Litewskie Towarzystwo Historyczne za główny cel swojej działalności uznało badania i kwestię odzyskiwania dóbr kultury z Litwy. Rozmowy ze stroną rosyjską w gronie komisji ekspertów, planowane we wrześniu 1991 r., nie doszły jednak do skutku ze względu na wydarzenia polityczne (tzw. pucz Janajewa w sierpniu 1991 r.).

Drugi z referatów wprowadzających do dwudniowych obrad wygłosiła dr hab. Anna Krochmal jako przedstawicielka Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych. Wystąpienie pt. „Polskie dziedzictwo archiwalne zagranicą – zabezpieczenie, popularyzacja i potencjał naukowy” zostało poświęcone doświadczeniom polskich archiwów państwowych ze współpracy z ponad 25 ośrodkami polonijnymi, zlokalizowanymi na terenie Europy, obu Ameryk i Australii. Referentka scharakteryzowała założenia i wyniki wieloletniego programu wsparcia instytu-

¹ Sąjūdis – litewski Ruch na Rzecz Przebudowy zainicjowany 3 czerwca 1988 r. w nawiązaniu do hasła pieriestrojki, głoszonego przez Michaiła Gorbaczowa. Ruch Sąjūdisu doprowadził do przebudzenia się społeczeństwa litewskiego oraz powstania niepodległej Litwy.

cji polskich poza krajem. Omówiła również specyfikę archiwów emigracyjnych, główne formy i zakres świadczonej pomocy oraz ogromny potencjał badawczy zgromadzonych źródeł, dokumentujących wspólne losy narodów Europy Środkowo-Wschodniej. Zasoby archiwów polonijnych stanowią ważne uzupełnienie materiałów źródłowych w kraju ze względu na ogromne straty archiwów polskich poniesione w okresie zaborów oraz dwóch wojen światowych. Są one bogatym źródłem wiedzy z zakresu historii Polski, ale też relacji z innymi narodami w różnych epokach historycznych. Znajdują się wśród nich także materiały historyczne dokumentujące szeroko rozumiane stosunki polsko-litewskie. W końcowej części wystąpienia, poświęconej przyszłości archiwów polonijnych, referentka podkreśliła znaczenie popularyzacji wiedzy o nich, m.in. poprzez włączanie zasobów polonijnych do ogólnopolskiego systemu informacji w serwisie Szukaj w Archiwach (www.szukajwarchiwach.gov.pl), jak też znaczący dorobek wydawniczy archiwów państwowych, obejmujący przewodniki i informatory o archiwach polonijnych.

Z punktu widzenia polskich archiwów państwowych i instytucji pamięci w Polsce szczególnie interesujące wystąpienia zostały wygłoszone w sesji tematycznej dotyczącej rozpoznania i możliwości rewindykacji litewskich zasobów historycznych. Działania zmierzające do identyfikacji litewskiego dziedzictwa dokumentacyjnego w ośrodkach emigracyjnych przedstawiła dr Daiva Luksaite z Urzędu Naczelnego Archiwisty Litwy. Referentka omówiła zarówno straty archiwów litewskich na przestrzeni ostatnich stuleci, jak też wyniki programu rozpoznawania i opracowywania emigracyjnych kolekcji. Podstawą współpracy Naczelnego Archiwisty Litwy z litewskimi ośrodkami emigracyjnymi jest umowa z 2011 r. podpisana pomiędzy wymienionym Urzędem a Światowym Związkiem Litwinów. Przedstawiciel Uniwersytetu Witolda Wielkiego w Kownie, Viktoras Bilotas, omówił przemieszczenia materiałów archiwalnych z obecnego terytorium Litwy na Syberię w okresie 1773–1923 oraz ich stan zachowania w archiwach rosyjskich. Główna część jego referatu poświęcona została wynikom programu badawczego realizowanego od 2016 r. przez instytucje naukowe na Litwie we współpracy z potomkami zesłańców litewskich żyjących nadal na Syberii. Rezultatem tego przedsięwzięcia było pozyskanie z archiwów rosyjskich na Syberii znacznej ilości kopii cyfrowych zachowanych źródeł historycznych do dziejów litewskiej diaspory. Materiały te trafiły do Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego w Wilnie. Dr Vitalija Stravinskienė z Litewskiego Instytutu Historycznego poświęciła swoje wystąpienie problemowi rewindykacji wileńskich zbiorów dokumentalnych i muzealnych z terenu Rosji, podejmowanych w okresie

1918–1940. Autorka w swoim wystąpieniu skupiła się na akcji rewindykacyjnej odrodzonych po 1918 r. dwóch państw: Polski i Litwy oraz ich działaniach negocjacyjnych ze stroną rosyjską. Zwróciła uwagę na wykorzystywanie przez bolszewicką Rosję rywalizacji polsko-litewskiej o miasto Wilno i jego dobra kultury, co w jej ocenie utrudniało i opóźniało proces rewindykacji tych materiałów. Z kolei referat doc. dr. Juozapasa Błažiūnasa z Litewskiego Archiwum Literatury i Sztuki dotyczył materiałów historycznych, a także obiektów muzealnych i innych dóbr kultury przemieszczonych po II wojnie światowej z litewskich instytucji pamięci do archiwów na Białorusi. Autor podkreślił, że nawiązanie bliższych relacji z instytucjami białoruskimi pozwoliło na identyfikację wielu z tych obiektów, zwłaszcza że zachowały się na nich często pieczęcie instytucji litewskich.

Interesujące działania litewskiej Biblioteki Narodowej na rzecz gromadzenia i upowszechniania wiedzy o kolekcjach emigracyjnych przedstawiły jej pracowniczki: dr Dalia Cidzikaitė i Valda Budreckaitė. Omówiły one wyniki realizowanego w latach 2017–2019 międzynarodowego programu „Migracje w sztuce i nauce”. Celem przedsięwzięcia było stworzenie specjalistycznej wirtualnej kolekcji z wykorzystaniem zasobów zachowanych w litewskich ośrodkach emigracyjnych oraz upowszechnianie wiedzy o tym dziedzictwie poprzez tworzenie wirtualnych wystaw, galerii i propagowanie informacji w mediach społecznościowych.

Na uwagę zasługuje też referat wygłoszony przez prof. dr. Arvydasa Pacevičiusa z Uniwersytetu Wileńskiego poświęcony dziedzictwu dokumentacyjnemu tej uczelni, zgromadzonemu w latach 1579–1832. Autor skupił się zwłaszcza na losach archiwum uniwersyteckiego w XIX stuleciu i dokonanych wówczas przemieszczeniach znacznej części dokumentacji do instytucji rosyjskich (Ministerstwa Oświaty, Ministerstwa Rolnictwa i Własności Państwowej, Archiwum Państwowego w Petersburgu). Na przełomie XIX/XX w. przemieszczono z kolei znaczną część tych materiałów z Petersburga do Moskwy i innych miejsc na terenie Rosji, gdzie pozostają do dzisiaj. Warto też zwrócić uwagę na wystąpienie doc. dr. Judity Puišo z Uniwersytetu Technicznego w Kownie, która zajęła się losami archiwum metrykalnego parafii św. Anny w Skaruliai (Lipnikach), funkcjonującego nieprzerwanie w latach 1522–2003. Materiały te zostały rozproszone i obecnie są przechowywane w różnych instytucjach – archiwach i bibliotekach – na terenie Litwy oraz Polski.

Przedstawiciel Litewskiego Archiwum Państwowego w Wilnie, Virginijus Jocys, w swoim wystąpieniu postulował badania interdyscyplinarne i połączenie sił różnych instytucji publicznych oraz badaczy indywidualnych w pracach

nad projektami dotyczącymi losów archiwów emigracyjnych i działaczy diasporę litewskiej. Autor w swoim studium przypadku zajął się odtwarzaniem biografii i dziejów spuścizny dokumentacyjnej żyjącego w XVI w. litewskiego pisarza i autora pierwszej litewskiej książki wydanej drukiem (*Katechizmu*) – Martynasa Mažvydasa. Referent scharakteryzował zasób źródeł do działalności tej postaci zachowanych w instytucjach pamięci na Litwie, w Niemczech i w Polsce.

W konferencji wzięło udział ponad 20 referentów, reprezentujących instytucje naukowe i archiwalne z Litwy (Muzeum Narodowe, Bibliotekę Narodową, Litewski Instytut Historii, Uniwersytet Wileński, Uniwersytet w Kłajpedzie, Uniwersytet Witolda Wielkiego w Kownie, Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie, Litewskie Archiwum Literatury i Sztuki w Wilnie) oraz diasporę litewską ze Stanów Zjednoczonych. Wydarzenie prowadzone w systemie hybrydowym (stacjonarnym i zdalnym) zgromadziło łącznie ponad 900 słuchaczy.

Anna Krochmal

Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych / The State Archives Head Office (Poland)
akrochmal@archiwa.gov.pl, ORCID 0000-0001-6029-5945